

Stella Polaris -operaatioon liittyvät tapahtumat Uudessakaupungissa

Mikä oli Stella Polaris?

Stella Polaris oli operaatio, jonka tarkoituksena oli siirtää ydinosa Suomen radiotiedustelusta toimimaan Ruotsin alueelta siinä tapauksessa, että Suomi miehitetään. Samalla oli tarkoitus siirtää turvaan Suomen sodan ajan tiedustelun kaikki tärkeimmät arkistot. Operaatioon osallistui lopulta huomattava osa tiedusteluhenkilöstöä perheenjäsenineen, 750 henkilöä siirtyi neljällä laivalla Ruotsiin. Pääosa, noin 500 henkilöä lähti Närpiöstä, pienen Nämpnäsän kalastajakylän satamasta.

Noin 250 henkilöä lähti Uudestakaupungista yhdellä laivalla. Tapahtumat näillä kahdella paikakunnalla olivat varsin eriluonteiset. Närpiöön henkilöstö tuli viime tingassa junilla ja autokuljetuksin, yöpyi yhden yön ja lähti kahteen laivaan kuormattuina matkaan 24.9.1944. Yksi materiaalia kuljettava laiva oli lähtenyt pari päivää aikaisemmin. Närpiöstä lähteneet päätyivät Härnösandiin.

Uuteenkaupunkiin oli tietyt radiotiedustelun yksiköt siirretty jo heinäkuun alussa, joten sieltä Stella Polaris -operaation lähteneet olivat olleet ikään kuin lähtökuopissa jo lähes kolme kuukautta. Tässä esityksessä tarkastellaan erityisesti näitä yksiköitä, niiden toimintaa Uudessakaupungissa ja lähtöä Ruotsiin.

Ajatus operaatiosta Stella Polaris syntyy ja kiteytyy

Jo sotavuonna 1943 oli nähtävissä, että sota voi meidän osaltamme päättyä huonoon lopputulokseen. Pahimpana uhkakuvana oli se, että Neuvostoliitto

Lauri Lehtosen kokoelma

Uusikaupunkilaissyntyinen majuri Ragnvald Lautkari (s. 1894). Hänen ansiotaan ilmeisesti oli Radiotiedustelu-yksikköjen sijoittaminen Uuteenkaupunkiin.

miehittäisi maan. Tiedustelujohdon näkemys oli, että tehokas tiedustelujärjestelmämme, jossa erityisesti radiotiedustelulla oli merkittävä osa, olisi pelastettava joutumasta miehittäjän käsiin.

Ainoa ajateltavissa oleva vaihtoehto oli Ruotsi. Jo varhaisessa vaiheessa myös ruotsalaiset johdattelivat ajatuksia tähän suuntaan. Heillä oli tässä asiassa kyseessä myös oma etu: meidän kokenut radiotiedusteluvoimamme olisi ollut merkittävä täydennys silloin vielä kehittämisvaiheessaan olleelle Ruotsin radiotiedustelulle.

Näin vähitellen alkoi kiteytyä suunnitelma operaatiosta, joka merkitsi sotilastiedustelumme ydinosan, ennen kaikkea radiotiedustelun siirtämistä arvokkaine tietoineen Ruotsin maaperälle. Sieltä käsin olisi mahdolliseen miehittäjään kohdistuvaa tiedustelutoimintaa jatkettu.

Ajateltiin myös, että suomalaisten sotavuosien aikana kehittämä tietotaito ja tietomateriaali olisivat myös rahallista arvoa omaavaa kauppatavaraa, jolla operaatiota voitaisiin rahoittaa. Edelleen oli motiivina estää tiedusteluhenkilöstön ja tiedustelumateriaalin joutuminen miehittäjän käsiin. Näin vähitellen kehittyi operaatiosuunnitelma, joka sai peitenimekseen Stella Polaris.

Stella Polaris –operaation oleellisin sisältö oli radiotiedustelun ydinhenkilöstön ja sen käyttämän kaluston sekä tiedustelun, ensisijassa radiotiedustelun, arkistomateriaalin arvokkaimman osan siirtäminen Ruotsiin. Samassa yhteydessä siirrettiin myös Päämajan ylimmän tiedustelujohdon arkistomateriaalia ja sitä tuntevaa henkilöstöä. Tiedustelumme ylin johto, koko operaatioajatuksen kehittäjät tiedustelupäällikkö eversti Aladár Paasonen ja tiedusteluosaston päällikkö, radiotiedustelumme luoja ja pitkäaikainen johtaja eversti Reino Hallamaa siirtyivät operaation mukana.

Suuri kysymys on ollut se, mikä oli ylipäällikön, marsalkka Mannerheimin rooli tässä operaatiossa. Muodollisesti hän ei tätä koskevaa käskyä antanut, mutta uskotaan hänen olleen ainakin jossain määrin tietoinen suunnitelmasta ja antaneen sille hiljaisen hyväksymisensä.

Valmistelukäskyn Paasonen on antanut ilmeisesti suunnilleen maaliskuussa 1944. Valmistelut aloitettiin kaikessa hiljaisuudessa. Hallamaa kävi Ruotsissa maalis-huhtikuun vaihteessa 1944

hankkimassa hyväksymistä suunnitelmalle. Aikaisemmat asiaa koskevat keskustelut olivat olleet epävirallisia, eikä niiden perusteella voitu olla varmoja ruotsalaisten lopullisesta kannasta suunnitelman suhteen.

Yllättäen Ruotsin radiotiedustelun FRA:n päällikön komentaja Torgil Thorénin suhtautuminen olikin täysin kielteinen. Hallamaan johdolla valmisteluja silti jatkettiin. Pohjanlahden rannikolta, Kaskisten alueelta tiedusteltiin sopivaa salaista kuormaussatamaa. Jo kesällä tiedetään Kaskisiin varastoidun asiakirjoilla täytettyjä kuljetuslaatikoita.

Kesäkuussa alkanut suurhyökkäys Kannaksella muutti tilanteen draamatisesti. Hallamaa otti Mikkelissä tapaamansa ruotsalaisen tiedustelu-upseerin välityksellä uudelleen yhteyden Ruotsin suuntaan. Nyt hän ehdotti erittäin laajaa siirto-operaatiota, mahdollisesti hänellä oli mielessään Suomen koko sotilastiedustelun siirtäminen kaikkine osineen. 22.6.1944 käymässään neuvottelussa Ruotsin pääesikunnan päällikkö kenraalimajuri C.A.Ehrensward ja komentaja Torgil Thorén tulivat siihen tulokseen, että Ruotsin kannalta voisi olla erittäin arvokasta saada käyttöön suomalaista tiedustelukalustoa ja korkealaatuista henkilöstöä. Asiaa koskeva sähke lähetettiin Suomen Päämajaan.

Valmistelut tiivistyivät. Juhannuksen jälkeen Hallamaa piti radiotiedusteluyksikön eli Päämajan Radiopataljoonan komentajalle komentajakapteeni Pekka Visalle ja tämän komppanianpäälliköille puhuttelun, jossa hän antoi käskyn valmistella radiotiedustelun yksikköjen vetämistä länteen, mahdollisesti jopa Pohjanlahden toiselle puolelle. Päämajan radiopataljoonan eri yksiköille vietiin Stella Polaris –merkinnällä varustetut suljetut kirjekuoret, jotka vastaanottajat saivat avata vasta eri käskystä.

Hallamaa lähti siitä, että vihreä valo Ruotsin suunnalta on annettu ja valmistelut jatkuivat. Muutamia päiviä sen jälkeen kun aselepo 4.9.1944 oli solmittu, Hallamaa piti alaisilleen uuden puhuttelun, jossa hän ilmoitti, että kaikki valmistelut on loppuun suoritettu ja siirtyminen Ruotsiin voidaan aloittaa heti, kun se katsotaan tarpeelliseksi. Laivojen lähtösatama Närpiössä on valittu. Yksiköiden päälliköiden tuli varata erityisesti perusannokset salakirjoitusmateriaalia, jotta työskentely eli siepattujen venäläisten sotilasviestien avaaminen selväkielelle voisi jatkua.

Ruotsin puolella ilmeisesti käytiin jatkuvaa keskustelua suhtautumisesta Stella Polaris –operaatioon. Tiedustelupuoli eli FRA ja sen johtaja Torgil Thorén pitivät tärkeänä kaluston ja mahdollisesti radiotiedustelun ydinhenkilöstön pelastamista Ruotsiin, myös ruotsalaisten käyttöön. Toisena ääripäänä oli Hallamaan suunnitelma ja ehdotukset periaatteessa koko radiotiedusteluhenkilöstön eli suuruusluokkaa 1 000 henkilön siirtämisestä. Ruotsin hallitus pelkäsi, syystä, suuren henkilösiirron paljastavan koko operaation ja siten myös vaarantavan Ruotsin puolueettomuusaseman ja suhteet Neuvostoliittoon. Suomen ystävä kenraalimajuri Ehrensward oli puun ja kuoren välissä. Niinpä Ruotsista viestitettiin aluksi, että vain materiaalia saa tuoda. Seuraava viesti Ehrenswardilta oli, että mahdollinen henkilöstön siirto olisi tehtävä pienissä erissä.

Uudenkaupungin Vallilaan sijoittuneen 5. komppanian päällikkönä oli vänrikki Veikko Saarman. Komppanian tehtävänä oli kansainvälisen diplomaattiradioliikenteen sieppaaminen.

Suomen radiotiedustelun organisaatio ja toiminta ennen Stella Polaris –operaatiota.

Sodan ajan radiotiedusteluorganisaatioksi oli 18.6.1941 perustettu Päämajan Radiopataljoona. Vuoden 1943 loppupuolelle tultaessa oli Päämajan Radiopataljoonan organisaatio kiteytynyt seuraavaksi:

Esikunta, joka samalla oli myös Päämajan tiedusteluosaston viestitiedustelutoimisto eli Tied.2 Mikkelissä,

1. K eli koulutuskomppania Savonlinnan lähellä Säämingin Rauhalinnassa,

2. K eli radiotiedustelukeskus RTK Sortavalassa,

3. K, moottoroitu komppania joukkueisiin jaettuna Itä-Karjalassa

5. K eli diplomaattikuunteluyksikkö toimi Kauniaisissa,

6. K eli ilmatiedustelukomppania oli perustettu Lahden pohjaan, keväällä 1944 tämä komppania laajeni Ilmavoimien Radiopataljoonaksi.

Varikkokomppania eli kalustohuoltoa ja hankintoja hoitava yksikkö Munkkiniemessä Helsingissä.

Diplomaattisanomien avausryhmä Mikkeliissä sekä

erilliset suuntimisasemat Sortavalassa, Yläneellä ja Rovaniemellä sekä

radioasemat yhteydenpitoa varten saksalaisiin kollegoihin ja ulkomailla toimiviin sotilas-asiamiehiin

Sotatilanteen muuttuminen kesällä 1944 aiheutti sen, että radiotiedustelun yksiköitä siirrettiin lännemmäksi, moottoroitu komppania Itä-Karjalasta Savonlinnaan ja edelleen Keuruulle, samoin Radiotiedustelukeskus Sortavalasta

Tässä Sortavalassa olevassa rakennuksessa toimi Päämajan Radiopataljoonan radiotiedusteluyksikkö, jossa mm. uusikaupunkilainen veteraani Matti Vuorisalo palveli. Kuva vakkasuomalaisten v. 2005 sotahistoriamatkalta.

Sääminkiin ja Keuruulle sekä Varikkokomppania Munkkiniemestä Nurmijärven Röykkään. Lisäksi irrotettiin

Vallilassa (vasemmalla) oli kansainvälisen diplomaattiradioliikenteen sieppaamiseen erikoistunut komppania ja Seikowin koulussa diplomaattisanomien avausryhmä.

Diplomaattiviestit sähkötettiin erittäin suurella nopeudella. Niiden vastaanottamiseen käytettiin tällaista piirturia, undulaattoria. Morsemerkit tulkittiin sitten käsityönä tulostusnauhalta.

RTK:sta meritiedustelua hoitava osa erilliseksi komppaniaksi (4. K), joka sijoittui Haminan lähelle Brakilan kartanoon, myöhemmin osin Kauniaisiin.

Vastaavasti Lauritsalaan perustettiin maarintamatiedustelua hoitava Lähitiedustelukeskus, jolla oli merkittävä rooli Tali-Ihantalan taistelujen yhteydessä. Nämä siirrot eivät vielä sellaisenaan olleet sidoksissa Stella Polaris -ajatukseseen. Siirtojen syinä olivat kesän 1944 suurhyökkäys ja sen seurauksena tapahtunut vetäytyminen Kannaksella ja Itä-Karjalassa sekä Leningradin saarron murtuminen ja siitä johtuva meritilanteen muuttuminen Suomenlahdella. Varikkokomppanian siirron aiheuttivat Helsingin suurpommitukset helmikuussa 1944.

Radiotiedusteluorganisaation osia siirretään Uuteenkaupunkiin

Heinäkuun alussa jatkui Päämajan Radiopataljoonan uudelleenryhmittäminen. 7.7.1944 Hallamaa antoi käskyn, jonka mukaan 5. komppania eli diplomaattikuuntelu, diplomaattisanomien avausryhmä ja Varikkokomppania siirretään Uuteenkaupunkiin.

Siirrot tapahtuivatkin ripeästi muutamana päivänä kuluessa. Nämä siirrot länsirannikolle asti olivat ilmeisesti Stella Polaris -valmisteluun liittyviä operaatioita, vaikka tämä näkökohta ei dokumenteissa tulekaan esille.

Siirretyt yksiköt olivat radiotiedustelun arvokkaita osia, joihin sisältyi huippu-tietotaito ja myös huomattava osa arvokasta kalustoa ja jotka toisaalta saattoivat toimia kauempanakin sotatoi-

mialueesta. Muita osia ei olisi ollutkaan helppoa siirtää, sillä niitä tarvittiin omilla toimintasuunnillaan taistelujen tukena, maatiedustelua Kannaksen suunnalla, Savonlinnassa ja Keuruulla, meritiedustelua Haminan alueella ja Kauniaisissa.

Uuteenkaupunkiin sijoittui myös raumalaisen kapteeniluutnantti Heikki Aulion johtama merikuljetusyksikkö, joka varsinaisesti kuului agenttitiedustelua hoitavan S-toimiston organisaatioon. Aulio hoiti mm Viroon suunnattua tiedusteluoperaatiota Haukka ja sen kuljetuksia Viron ja Espoon Soukan välillä. Yksikkö, joka osin muodostui virolaisista kalastajista moottoriveneineen, hoiti muun muassa myös pakolaisten kuljetuksia Suomesta Ruotsiin. Aulio myös ilmeisesti organisoi Stella Polaris –operaation merikuljetukset.

Diplomaattikuuntelu
Vallilassa,
viestien avaaminen
Seikowin koulussa

5. komppania asettui ravintola Vallilan tiloihin. Kuunteluhenkilöstö majoitui hotelliin, upseerit ja lotat uusikaupunkilaisiin perheisiin. Muonitus tapahtui luonnollisesti hotellin keittiöstä.

Komppanian tehtävänä oli kansainvälisen diplomaattiradioliikenteen sieppaaminen. Komppania, jonka päällikkönä toimi vänrikki Veikko Saarman, oli aloittanut toimintansa talvella 1942 Otaniemen kartanossa Espoossa ja siirretty vuoden 1943 alussa Kauniaisiin.

Diplomaattiviestiliikenteen seuraaminen oli aloitettu jo Talvisodan aikana, aluksi Posti- ja Lennätinlaitokselta saatujen sanomakopioiden avulla. Oman kuunteluyksikön perustaminen oli katsottu välttämättömäksi ottaen huomioon, että myös radioteitse liikkuu

eri maiden lähetystöjen ja ulkoministeriöiden välillä sanomia, jotka sisältävät merkittävää tietoa valtion- ja sodanjohtomme toiminnan tueksi.

Ravintola Vallilaan sijoituivat siis kuunteluvas-

Uusikaupunkilainen Gunnar Domander toimi morsemerkkien asiantuntijana.

taanottimin varustetut kuuntelupisteet. Käytössä oli 12 amerikkalaista National XA-100-kuunteluvastaanotinta. Antennit vedettiin vanhan kirkon kello-tapuliin.

Diplomaattiviestityksen erikoisuus oli se, että sanomat sähkötettiin erittäin suurella nopeudella, useita satoja merkkejä minuutissa, kun normaali viestitys liikkui tyypillisesti sadan merkin minuuttinopeudella. Sen vuoksi merkit vastaanotettiin erityisellä piirturilla eli undulaattorilla, jonka tulostusnauhalta morsemerkit käsityönä tulkittiin.

Gunnar Domander
pikasähkötyksen
asiantuntijana

Komppanian undulaattoriasiantuntija oli uusikaupunkilainen kersantti Gunnar Domander, joka siviilityössänsä kansainvälisessä lennätinyhtiössä Det Store Nordiske Telegraf Selskab oli perehtynyt tähän tekniikkaan. 5. Komppanian vahvuus huoltohenkilöstö mukaan luettuna oli noin 120 henkilöä. Kuuntelijoita oli noin 80 ja undulaattorinauhalla puhtaaksikirjoittajia noin 10 siihen koulutettua lottaa.

Tämän diplomaattisanomien avausryhmän kuvan lähteeseen on merkitty "Mikkeli 1944". Eräissä muissa kirjoituksissa kuvan on sanottu olevan Seikowin koulun edestä. Koulun sisäpihalla otetulta kuva vaikuttaakin.

Joukko oli koulutettu Otaniemessä ja Kauniaisissa vuoden 1942 ja alkuvuoden 1943 aikana kolmena eränä niin, että kesällä 1943 kuuntelu tapahtui täydessä laajuudessa noin 80 kuuntelijan voimin yötä päivää. Kahdessa näistä koulutuseristä koulutettavat olivat Talvisodan invalideja, jotka sairaaloista päästyään olivat vielä halunneet palvella maan puolustamista. Ilmeisesti suurin osa lähti radiomiehinä ja sähkötystaidon kannalta nollapisteestä. Valintakriteerinä oli jonkinlainen osoitus musikaalisuudesta.

"Valintakuulustelussa" ollut Lauri Tammisto totesi valitsijalle musikaalisuudestaan, että ehkä tuota rytmittäjää jonkin verran on. Kun sitten vielä ilmeni, että valittavan veli oli valitsijan tuntema hyvä sähköttäjä, oli valinta sillä selvä. Tähän hienoon joukkoon pääseminen oli jostakin maaseudun koulutuskeskuksesta talven kourista tulleelle onnen potku.

Hieman kuitenkin palautettiin maan pinnalle ja sotaväen perusasioihin. Otaniemen kartanon pihalle tultua väepeli tiedusteli, oliko joukossa automiehiä. Olihan niitä muutama, lähinnä kai helsinkiläispoikia, jotka ilmoittautuivat. "Tehtävämme on lapioida pihaan kuorma-autojen kääntymiseen sopiva alue". Lunta oli metrin verran.

Diplomaattisanomien avausryhmän tehtävänä oli diplomaattikuuntelun sieppaamien ja muuta tietä saatujen salakielisten sanomien avaaminen selväkielelle. Tämä noin 40 hengen ryhmä ei ollut varsinaisesti Päämajan Radiopataljoonan osa, vaan Päämajan organisaatiossa suoraan Tied 2:n eli Hallamaan alainen. Ryhmää johti tiedustelupäällikkö Aladár Paasosen veli kapteeni Arvid Paasonen. Se asettui työskentelemään Seikowin koululle.

Salakielisanomien avaaminen oli tavallisesti matemaatikkojen ja kielensääjien tiimityötä. Matemaatikot

selvittivät käytettyjen salaamismenetelmien periaatteet matemaattisen ja loogisen analyysin avulla. Yksittäisen sanoman avaamisen edellytyksenä oli sen jälkeen kulloinkin käytetyn salaamisavaimen ratkaiseminen.

Radiotiedustelun Varikkokomppania sijoittui Työväentaloon.

Tämän jälkeen pääsi

käyntiin sanoman tulkitseminen merkki merkiltä tai sana sanalta selväkieliseksi tekstiksi. Viimeistään tässä vaiheessa työ jäi kielenkääntäjälle, joka käänsi selväkielisen, mutta vielä vieraskielisen tekstin suomeksi. Avausryhmässä sanotaan olleen yhdeksän kielen taito.

Merkittävin saavutus sodan aikana oli USA:n ulkoministeriön ja sen alaisten lähetystöjen STRIP-koodin murtaminen. Perustiedot oli ilmeisesti saatu saksalaisilta, mutta diplomaattiavausryhmä pystyi kehittämään avausrutiinia eteenpäin. Näin pystyttiin seuraamaan mm. Helsingissä ja Tukholmassa olevien lähetystöjen sanomanvaihtoa. Tämän mahdollisuuden paljastuminen tuli aikanaan olemaan suuri järkytys amerikkalaisille.

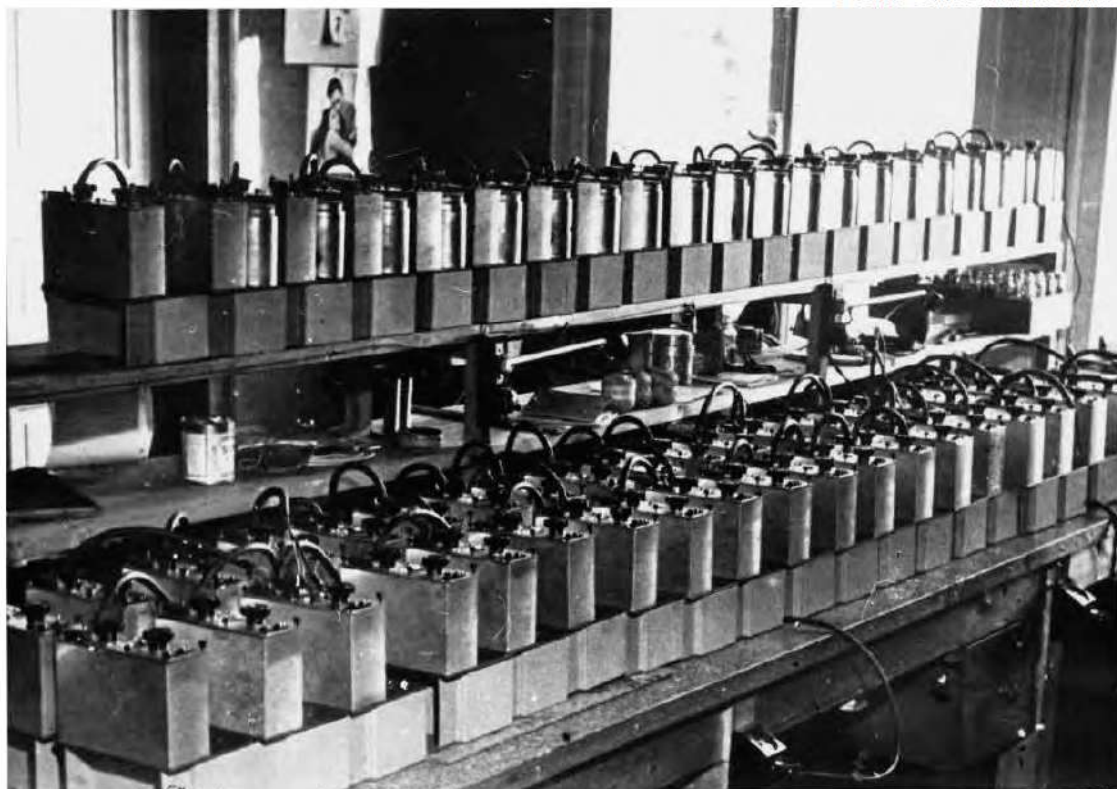
Merkittävä diplomaattisanomaliikenteen lähde oli puolueettoman Turkin pääkaupunki Ankara. Siellä olivat eri sotaa käyvät maat edustettuina, ja tärkeitä viestejä lähti eri suuntiin diplomaattien kotimaihin. Vastaavasti turkkilaiset eri maissa viestittivät tärkeitä tietoa kotimaahansa. Tästä syystä diplomaatti-avausryhmän kielivalikoimassa Turkin kielellä oli merkittävä osa.

Avattujen diplomaattisanomien jakelu oli erittäin suppea: aluksi vain tasavallan presidentti ja ylipäällikkö saivat tiedot, myöhemmin myös ulkoministeri oli jakelun piirissä. Sanomista saatiin erityisesti poliittista tietoa, esimerkiksi rauhanneuvotteluihin liittyen, ja tässä mielessä diplomaattikomppanian työ jatkui sodan viimeiseen päivään asti.

Avausryhmän vahvuus oli noin 40 henkilöä, valittua joukkoa. Valinnan lähtökohtana oli ollut luonnollisesti kielitaito, mutta päätellen siitä, mitä monista heistä myöhemmin siviilissä tuli, oli joukossa muutakin lahjakkuutta. Joukossa oli ainakin kahdeksan myöhempää tohtoria, heistä ainakin viisi edelleen professoreita.

Uusikaupunkilaissyntyisen majuri Lautkarin johtama Varikkokomppania Työväentalossa

Varikkokomppania oli noin 70 henkilön vahvuinen osasto, jonka tehtävänä oli radiotiedustelun tekninen huolto ja hankintatoiminta. Se myös valmisti laitteita. Tärkeimmäksi valmistustuotteeksi tuli kaukopartioradio Kyynel, jota oli

Työväentalossa toimineen varikkokomppanian päätyö oli Kyynel-radioiden valmistus. Niitä oli tilattu Ruotsiin 100 kappaletta. Stella Polaris –operaation käynnistyessä niitä oli valmiina vasta 25.

kehitetty versio versiolta Varikkokomppanian piirissä. Uuteenkaupunkiin siirryttäessä Kyynel oli jo sarjavalmistusasteella.

Komppania päällikkönä oli Uudestakaupungista kotoisin oleva majuri Ragnvald Lautkari. Hänen ansiotaan ilmeisesti oli yksiköjen sijoittuminen nimenomaan Uuteenkaupunkiin, jossa Lautkari oli sijoittanut työhuoneensa syntymätaloonsa.

Varikkokomppania muodostui pääosin reserviläis-ammattimiehistä. Kerrotaan, että siihen oli rekrytoitu kaikki Helsingin radioliikkeiden omistajat ja kellosepät. Joukossa oli runsaasti myös kokeneita radioamatöörejä.

Varikkokomppania asettui Työväentalolle Ylisenkadun varrella. Ruotsin puolustusvoimat oli tilannut 100 kappaletta Kyynel-radioita. Tämän valmis-

tussarjan jatkaminen oli komppanian päätyö Uudessakaupungissa.

Varuskuntaelämää Uudessakaupungissa

Yhtäkkiä ilmestynyt lähes 200 henkilön vahvuinen sotilasjoukko näkyi tietenkin pienen kaupungin katukuvassa. Harvat kaupunkilaiset kuitenkin tiesivät, minkälaisesta joukosta oli kyse. Tiedustelujoukko majoitettiin matkustajakoteihin, kouluille ja suojeluskuntatalolle, upseerit ja lotat yksityiskoteihin.

Uusikaupunkilainen Pentti Helpiö on aikanaan kerännyt muistelmia tästä ajasta haastatteleamalla useita mukana olleita. Monet heistä olivat Uudestakaupungista lähtöisin. Tämä saattoi johtua jo aikaisemmin mainitusta seikasta eli siitä, että Varikkokomppanian päällikkö majuri Lautkari oli uusikaupunkilainen.

Undulaattorilla, piirturilla vastaanotettujen diplomaattiviestien puhtaaksi kirjoittamista. Avatut sanomat jaettiin aluksi vain tasavallan presidentille ja puolustusvoimien ylipäällikölle.

Hän varmaan vaikutti siihen, että jo siinä vaiheessa, kun radiotiedustelijoiksi koulutettavia valittiin uuteen suureen koulutusryhmään vuoden 1940 alussa, tuli suuri joukko Uudenkaupungin suojeluskuntapoikia valituksi mukaan.

Joukolla oli töiden ohella aikaa osallistua erilaisiin vapaa-ajan töihin ja harrastuksiin. Pentti Helpiön haastateltavien kertoman mukaan väki vapaa-aikanaan auttoi maataloustöissä läheisillä maatiloilla.

Luutnantti Sven-O Hultin osallistui, esimiesten luvalla luonnollisesti, Viipurista Uuteenkaupunkiin muuttaneen Makeis- ja Mehu OY:n tehtaan asennus- ja käynnistystehtäviin.

Vapaa-ajan ohjelmaan kuuluivat myös picnic-retket lähisaariin, tennis, kortinpeluu ja erilaiset musiikkitilaisuudet.

Kuten edellä todettiin, oli radiotiedustelijoiksi valinnan yhtenä peruskriteerinä musikaalisuus. Tämä johti siihen, että joukossa oli paljon musiikkipiirejä. Niinpä 5. komppaniassa oli oma kymmenen miehen orkesteri ”Turha Toivo”. Elokuussa järjestettiin jopa runsasohjelmainen aseveli-ilta Suojeluskuntatalolla.

Operaatio Stella Polaris käynnistyy

Syyskuun loppupuolella tiedustelujohto sai ensimmäiset ennakkotiedot pian solmittavan välirauhan ehdoista. Niiden ankaruus, muun muassa vaatimus Porkkalan vuokra-alueesta aivan pääkaupungin tuntumassa, nosti tiedustelujohtoon arvion mukaan koko maan miehityksen todennäköisyyden erittäin suureksi.

Katsottiin, että Stella Polaris –operaation toimeenpanokynnys ylittyy. Maanantaina 18.9.1944 Hallamaa piti yksikönpäälliköille puhuttelun, jossa hän korosti tilanteen vakavuutta ja antoi sen jälkeen tehtävän lähteä yksiköihin järjestämään siirtymistä ja värväämään matkalle henkilöstöä. Ennen tätä ei siis mukaan lähteviä ollut nimetty, eikä koko joukon vahvuutta täsmällisesti määritetty.

Ruotsiin lähteminen oli vapaaehtoista, perheenjäsenet sai ottaa mukaan. Lähtijöille annettiin parin päivän loma perheen noutoa ja siviilivaatteisiin pukeutumista varten. Noin 400 radiotiedusteluhenkilöstöön kuuluvaa eli 40 % Päämajan Radiopataljoonan vahvuudesta lähti matkalle. Perheenjäsenet mukaan luettuna joukko kasvoi noin 750 henkilöön. Mukana oli pieni joukko myös Päämajan tiedusteluosaston väkeä, joka matkasi Ruotsiin Närpiön kautta.

Uudessakaupungissa tilanne kehittyi samaan tapaan. Aselevon tultua voimaan vänrikki Saarman piti puhuttelun, jossa ilmoitti, että on suunniteltu radiotiedustelun jatkamista Ruotsin maaperällä, jonne siirrytään mahdollisimman pian. Lähteminen olisi vapaaehtoista. Lähtijöille annettiin kolme vuorokautta aikaa noutaa kotiseudultaan siviilivaruusteet. Mukaan sai ottaa puoliset ja morsiamet.

Kun edellä mainittu Lauri Tammisto palasi varusteiden hakumatkalta, oli komppania aivan sekaisin. Papereita poltettiin ja mukaan otettavia laitteita ja asiakirjoja pakattiin. Iltapäivällä ja -yöllä siirrettiin materiaali satamassa olevaan pieneen SS Lokki –nimiseen rahtilaivaan.

Sunnuntaina 24.9.1944 klo 5 aamulla lähti SS Lokki matkaan mukanaan noin 250 henkilöä. Muistelmiin perus-

tuvien henkilöluetteloiden mukaan 5. komppanian henkilöstöstä oli mukana 42 henkilöä eli hieman yli 40%. Diplomaattiavausryhmästä oli mukana 10 henkilöä eli 25 %.

Varikkokomppanian osalta tieto Stella Polaris –operaatioon osallistuvien lukumäärästä on epävarma. Näyttää kuitenkin siltä, että lukumäärä oli suhteellisen vähäinen. Monet myöhästyivät lähdöstä sen vuoksi, että siviilivaruusteiden hakuun varattu aika oli lyhyt, junat täynnä ja kulkuyhteydet muutoinkin huonot.

Tauno Ranta-Puska, 5. K:n kuuntelija myös myöhästyi, mutta aloitteellisenä miehenä osti paikan virolaisesta veneestä, joita jatkuvasti lähti Udestakaupungista Ruotsiin, ja näin pääsi mukaan. Näin ehkä tekivät jotkut muutkin.

Aluksessa matkusti myös virolaisia pakolaisia, joita junilla ja veneillä oli tullut Uuteenkaupunkiin. Samoihin aikoihin eli 19.9.1944 saapui Espoon rannikolle viimeinen Haukka-operaation vene, joka pääsi lähtemään Suomeen juuri ennen Tallinnan miehitystä. Veneen matkustajien joukossa oli Haukka-operaation johtotehtävissä ollut Viron entinen radiotiedustelun johtaja kapteeni Andres Kalmus sekä virolaisten tiedustelumiesten perheenjäseniä.

Haukka oli suomalainen tiedustelu-operaatio, jonka avulla pyrittiin hankkimaan tietoja saksalaisten ja myöhemmin venäläisten toiminnasta Virossa. Sen puitteissa lähetettiin Suomessa koulutettuja virolaisia Viroom hankkimaan tietoja ja viestittämään ne radiolla Suomeen. Toiminta päättyi käytännössä siihen, että Espoon Soukassa ollut yhteysradioasema purettiin ja kuormattiin laivaan, joka suuntasi kulkunsa Uuteenkaupunkiin, jonne myös edellä mainittu viimeinen Tallinnan-vene ilmeisesti jatkoi matkaansa. Veneen matkustajat

siirtyivät Lokki-laivaan. Virolaisten pakolaisten joukossa laivassa oli muistelmien mukaan myös Viron arkkipiispa.

Lokki-laivan määränpää oli Gävle. Merimatka sujui suhteellisen hyvin, vaikka korkea maininki keinutti laivaa ja ahdasta oli. Stella Polaris –henkilöstö vietiin paikalliseen oppilaitokseen ensin jonkinlaiseen lääkärintarkastukseen ja eristettiin sen jälkeen täysin kosketuksesta paikalliseen väestöön.

Varsin pian selvisi, että minkäänlainen tiedustelun jatkaminen Ruotsin maaperällä ei tulisi kyseeseen. Ruotsalaisten kannalta katsottuna tulijoiden suuri määrä oli herättänyt niin paljon julkisuutta, että Ruotsin puolueettomuusasema olisi vaarantunut, jos suomalainen tiedustelutoiminta sen maaperällä olisi aloitettu.

Muutaman päivän kuluttua henkilöstö siirrettiin läheisen Sandvikenin kaupungin pohjoispuolella sijaitsevaan Högbo Herrgårdiin. Täällä eristetty elämä jatkui. Epätietoisuus tulevaisuudesta, epätietoisuus Suomen tilanteesta painoi mieltä. Vihdoin lokakuun loppupäivinä tuli paluun mahdollisuus. Pääosa joukkoa matkusti junalla Haaparantaan, edelleen Torniota laivalla Ouluun ja sieltä edelleen Keuruulle, jossa asevelvolliset kotiutettiin.

Osa oli ottanut Ruotsissa ns: Nansenpassin ja jäi sen turvin Ruotsiin erilaisiin töihin, metsätöistä aina ravintolan tiskaajaan asti. Stella Polaris –tiedustelumiehistä parisenkymmentä värväytyi Ruotsin radiotiedustelun eli FRA:n palvelukseen.

Diplomaattiavausryhmästä heitä jäi kaksi, Kalevi Loimaranta ja Eino Karahka. 5.K:n miehistä ei jäänyt yhtään. Pääosa FRA:n palvelukseen jääneistä oli sitten Ruotsin radiotiedustelun palveluksessa eläkeikään asti. Varikokomppanialla oli tässä suhteessa aivan oma tarinansa, kuten seuraavasta ilmenee.

Lautkarin verstaas

Ruotsiin tilatusta 100 kappaleen erästä Kyynel-radioita oli 25 vasta valmistettu Stella Polaris –operaation käynnistyessä. Ruotsiin tuotiin Varikokomppanian koneita ja laitteita sekä materiaalia siinä määrin, että Kyynelradioiden valmistusta voitiin jatkaa.

Tätä varten Lautkari vuokrasi Lidin-göstä verstaasitilat ja työ jatkui seitsemän hengen voimin. Sarja valmistui, maksut saatiin Ruotsin valtiolta ja nettotulos tilitettiin Pääesikunnan hallintotoimistolle.

Lautkari jäi Ruotsiin ja perusti oman yrityksen, jonka pääasiallinen tuote oli 100 – 150 MHz:n laajakaista-antenni. Sen hän oli patentoinut. Tärkeimmät asiakkaat olivat Ruotsin armeija ja ilmavoimat, myöhemmin myös Philips. Yritys tuotti hyvin, mutta lopulta vuonna 1952 myös Lautkari palasi Suomeen. Näin oli Stella Polaris hänenkin osaltaan päättynyt.

Lauri Lehtonen